

Kulturarv falder i Vandet

Steffen Stummann Hansen
Landsantikvarur

Det er velkendt, at fortidsminder og historiske monumenter af og til kommer i vejen for planer om bygning af veje, boliger m.v. Sådanne konfliktsituationer løses typisk gennem en dialog mellem de implicerede myndigheder og parter på basis af den eksisterende lovgivning.

Ifølge fredningsloven er samtlige jordfaste fortidsminder pr. definition fredede. De kan i princippet, efter den gældende lov, kun frigives til fjernelse efter indstilling fra landsantikvaren og efterfølgende tilladelse fra Føroya Landsstyri. En eventuel frigivelse af fortidsminder vil normalt være betinget af kravet om en forudgående arkæologisk udgravning. Vi taler i sådanne tilfælde om en kontrolleret destruktion af fortidsmindet. Hermed sikres gennem arkæologisk undersøgelse og dokumentation sikres de forskningsmæssige informationer, som fortidsmindet rummer.

I forbindelse med den fysiske planlægning i samfundet er der således nogle spilleregler, som er politisk fastsat, og hvor igennem den del af kulturarven, der udgøres af de jordfaste fortidsminder, administreres og varetages. Men der er kræfter, der ikke lader sig diktere af sådanne spilleregler, og det er natur-

ens kræfter. Geografisk set er Færøerne karakteriseret ved en bebyggelse, der er knyttet til kystlinien. Den 1.117 kilometer lange kystlinie, og de jordfaste fortidsminder, der befinder sig på den, er konstant udsat for en særdeles kraftig vind-, ferksvands- og haverosion.

I denne sammenhæng kan Færøerne i vidt omfang sammenlignes med de skotske øgrupper Hebriderne, Orkney og Shetland.

KYSTEROSION OG FORTIDSMINDER I SKOTLAND

De skotske antikvariske myndigheder – især Historic Scotland i Edinburgh – har siden 1970 støttet rekognosceringer og registreringer rundt omkring på den skotske kystlinie for at vurdere erosionens omfang og i vidt omfang gennemføre udgravning af erosionstruede fortidsminder. En konference i 1998 prøvede at samle erfaringerne med henblik på at formulere en national såvel som en lokal strategi i forhold til kysterosionen.

Konklusionen i Skotland var klar. Det er først og fremmest på de skotske øgrupper, at erosionen udgør en stor trussel for fortidsminderne. Det skyldes, at disse landskaber er udsat for langt kraftigere vindpåvirkning end det skotske fastland (Fig. 1). I

Skotland forudser nogle eksperter, at vindforholdene vil forværres i fremtiden. Dette kombineret med en forventet øget vandstand vil betyde et yderligere pres på kulturarven langs kysterne. De skotske erfaringer peger på, at spørgsmålet om klimaets udvikling og dets indvirkning på kystlinien, og dermed lokaliteter af arkæologisk interesse, er komplekst. Problemerne kræver indgående undersøgelser og en nøje og løbende overvågning fra de antikvariske myndigheders side.

Kortlægningen af antikvariske interesser i Skotland omfatter hidtil (1998) 2.350 kilometer, hvilket svarer til ca. 20 % af den samlede kystlinie. I alt er registreret 6.646 arkæologiske lokaliteter, hvoraf 2.727 eller godt 37 % i et eller andet omfang er udsat for kysterosion. Hvis man omregner dette tal til den samlede skotske kystlinie, betyder det, at der må regnes med, at der i alt er ca. 34.000 arkæologiske lokaliteter, hvoraf 12.400 er sårbare overfor kysterosionen.

Antallet af fortidsminder truet af kysterosion i Skotland kan ikke direkte sammenlignes med forholdene på Færøerne. Skotland har en historie, der går væsentligt længere tilbage end Færøernes. Således var det skotske fastland beboet fra ca. 8.000 f. Kr., mens Shetland i nord var beboet fra

Kystprofil ved Scar på vestsiden af Sanday på Orkney i december 1991. Billedet er taget umiddelbart efter, at en kraftig storm havde eroderet et stort stykke af skrænten. I profilen stak menneskeknogler ud, der viste sig at stamme fra en bådbegravelse fra Vikingetiden. Historic Scotland måtte trods håbløse vejforhold gennemføre en udgravning umiddelbart, da der var frygt for, at resten af graven ville blive skyllet i havet med det samme. Bådgraven fra Scar er i dag den måske mest berømte vikingegrav fra Skotland

Foto: S. Stummann Hansen (1991)

Kirketomten Líkhús ved Kirkjubour. Mere end halvdelen af tomten er for længst skyllet i havet. I baggrunden ses Sognekirken. Kystsikring har været nødvendig ved begge fortidsminder

Foto: Føroya Fornminnisavnn (2004)

Bønhús-tomt ved Velbastaður beliggende helt ud til kystskrænten. Dele af fortidsmindet er eroderet i havet, og en kraftig storm kan her nemt forårsage uoprettelig skade på fortidsmindet

Foto: Føroya Fornminnisavnn (2004)

ca. 3.500 f. Kr. Færøerne, derimod, synes kun at have huset menneskelige samfund eller aktiviteter fra tidligst ca. 600 e. Kr. Mængden af materielle kulturminder generelt vil derfor i sagens natur være langt større i Skotland end på Færøerne.

KYSTEROSION OG KULTURARV PÅ FÆRØERNE

Men hvordan ser det ud på Færøerne? Kysterosionen er også her mange steder meget kraftig. Dels har vi historiske efterretninger – blandt andet fra Svabo – om omfattende fjeldskred. Dels er der tydelige vidnesbyrd og informationer om væsentlige ændringer af kystlinien inden for bare de seneste generationer. Der er aldrig foretaget noget systematisk arbejde omkring erosionen af fortidsminder langs kystlinien, men alligevel kan der umiddelbart gives en indikation af karakteren og omfanget af problemet.

På Suðuroy har erosionen allerede taget en stor del af de velkendte marksystemer ved Akraberg, der meget vel kan gå tilbage til vikingetiden. Også her vil erosionen fremover grave sig ind på fortidsmindet. I Famjin er en tidlig kirketomt (Bønhús) ved Bønhúsgjógv tilsyneladende helt forsvundet i havet. Neden for kirken i Porkeri ses rester af en gammel hustomt, der nu halvejs ligger ude i vandet – og flere eksempler kunne nævnes.

På Sandoy kan nævnes det store bebyggelsesområde omkring kirken i Sandur, hvor der i flere omgange er påvist betydelige kulturhistoriske værdier, ikke mindst fra Vikingetid og tidlig Middelalder.

Erosionen på kysten er her meget omfattende, og et væsentligt element i den færøske kulturarv derfor truet. Også i Soltuvik er bebyggelseslevn fra Vikingetiden udsat for kysterosion.

Vender vi os til Streymoy kan nævnes Kirkjubour, hvor halvdelen af kirketomten benævnt Líkhús for længst er overgivet til havet. Både her og ved Sognekirken lidt nord herfor, er der foretaget kystsikring for at sikre fortidsminderne mod yderligere erosion (Fig. 2). Lidt længere mod nord på denne kystlinie, ved Velbastaður, ligger en særdeles velbevaret bønhús-tomt med omgivende kirkegård helt ud til den eroderede kystskrænt (Fig. 3). Erosionen er allerede nået ind til fortidsmindet, og en større storm vil nemt kunne fjerne en stor del af denne tomt. At det er alvor, ses få meter fra kirketomten, hvor der i

kystskrænten kan iagttages tydelige kulturlag og brolægninger, der vidner om, at en gammel hustomt allerede delvis er blevet ædt af havet (Fig. 4). Denne vestlige kystlinie af det sydlige Streymoy er tydeligvis meget udsat for erosion. Fra Streymoy kan også nævnes vikingetids-tomterne ved Niðri á Toft i Kvívík, hvor allerede på tidspunktet for Sverri Dahls banebrydende udgravning i 1940'erne den nederste del var taget af havet.

På Eysturoy var også den nederste del af vikingetomterne, som Sverri Dahl udgravede på lokaliteten Við Gjøgvará i Fuglafjørður, borteeroderet. På Toftanes i Leirvík må vi også antage, at kysterosionen har taget noget af bebyggelsen, før udgravningerne fandt sted i 1980'erne. Alene det forhold, at vi ikke finder bådehuse (neyst) fra Vikingetiden vidner måske om, hvor langt kystlinien er trængt tilbage gennem de sidste tusinde år. Ved gården Niðri við Hús i Syðragøta nåede Sverri Dahl i 1940 kun at udgrave to grave på en formodet middelalderkirkegård, hvor resten for længst var taget af havet.

På Borðoy har der siden 1970'erne været gravet på lokaliteten Niðri i Toftum i den vejrmæssigt særdeles udsatte Borðoyvík i Klaksvík. Bebyggelse fra Vikingetid og Middelalder er her delvis eroderet i havet, før undersøgelser kom i gang, og der er nu et meget akut behov for at få afsluttet disse udgravninger, før den sidste del falder i havet (Fig. 5). På Fugloy kan nævnes bebyggelseslevn og marksystemer beliggende helt ned til kystlinien i Skarðsvík.

Et andet aspekt, der skal nævnes i forbindelse med kysterosionen, er havbunden umiddelbart ud for kystlinien. Denne rummer blandt andet skibsvrag, der til stadighed er udsat for tidevandsbevægelser og kraftige strømforhold. Flere steder omkring den færøske kystlinie kendes til sådanne skibsvrag, og nogle kan ved lavvande endog ses. Der er aldrig blevet foretaget systematiske registreringer og beskrivelser heraf.

Denne lille oversigt foregiver på ingen måde at være fyldestgørende, og reelt ved vi ikke, hvor stort problemet er. Men alene på dette umiddelbare grundlag, samt erfaringerne fra Skotland, lades der dog ingen tvivl om, at her er tale om et alvorligt problem omkring bevaring og sikring af en vigtig del af den færøske kulturarv.

Kystprofil ved Velbastaður, hvori tydeligt ses kulturlag og brolægning. Det stammer efter alt at domme fra en hustomt, hvoraf en del allerede er skyllet i havet

Foto: Føroya Fornminnisavnn (2004)

På kanten af afgrunden - udgravninger på den erosionstruede bebyggelse fra Vikingetid og Middelalder ved Niðri i Toftum i Borðoyvík ved Klaksvík

HVAD KAN GØRES?

Såfremt, der er ønske om at sikre denne del af den færøske kulturarv nu og i tiden fremover, er en hurtig og effektiv antikvarisk indsats nødvendig. En skitse til en handlingsplan kunne se ud som følger:

- Kortlægning af de klimatiske og havmæssige forholds indvirkning på kystlinien, samt forhold omkring landsænkning, der skønnes at være på mellem 1-2 meter siden vikingetiden. Dette kræver et samarbejde mellem naturvidenskabsfolk og kulturhistorikere.

- En rekognoscering af den samlede færøske kystlinie med henblik på identificering og beskrivelse af truede monumenter og lokaliteter af

antikvarisk betydning, herunder skibsvrag. Her til kræves udvikling af en database, hvori alle registreringer kan indgå.

- Udviklingen af en strategi for, hvordan kulturarven fremover sikres mod kysterosionen. Her må tages stilling til eventuelle beskyttelsesforanstaltninger (kystsikring), samt om hvorvidt og i givet fald i hvilket omfang arkæologiske udgravninger er hensigtsmæssige.

En gennemførelse af en handlingsplan som skitseret vil kræve et samarbejde mellem forskellige færøske institutioner. Den må inddrage lokal viden om kystforhold, vind- og strømforhold, med hvilken hastighed erosionen foregår

m.v., samt identifikation, registrering og beskrivelse af fortidsminder i og omkring kystzonen.

Fredningsloven – hvad enten det er i sin nuværende eller kommende reviderede form – rummer bestemmelser om forholdet mellem fortidsminder og indgreb forårsaget af menneskelig aktivitet. Den rummer derimod ikke bestemmelser omkring en naturlig nedbrydning af fortids-minderne, således som det sker ved en kysterosion. Der må derfor ekstraordinært tages politisk stilling til, hvad der bør gøres for at sikre denne del af den færøske kulturarv. Gennemførelsen af en handlingsplan kan etablere et overblik over problemets omfang. Herved vil der kunne tilvejebringes et grundlag for prioriteringer,

der kan være med til at sikre den mest hensigtsmæssige og rationelle løsning på problematikken. Indtil dette sker, vil en væsentlig og uerstattelig del af den færøske kulturarv fortsat være prisgivet naturens kræfter.

Færøerne står akkurat nu overfor spørgsmålet om eventuelt at tiltræde "Europæisk konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv" – den såkaldte Malta-konvention. Konventionen er allerede tiltrådt af 25 medlemslande, herunder de øvrige skandinaviske lande eksklusive Island. Ved at tiltræde vil Færøerne forpligte sig til at beskytte den arkæologiske arv i henhold til konventionens bestemmelser – herunder den del af arven, der dagligt nedbrydes ved kysterosionen.